

Per Aage Brandt

Kognitív Tudományok Tanszék, Case Western Reserve
University pab18@case.edu

Az elmebeteg test. Spinoza, Descartes és a kognitív tudományok filozófiája - Kritikai jegyzet egy fontos ontológiai kérdéstről

Absztrakt

Ontológiailag Spinozának tévednie kell, Descartesnak pedig igaza kell, hogy legyen az elmével és az értelemmel kapcsolatban. Mindazonáltal Spinoza miszticizmusa és a karteziánus racionalizmus egybehangzó spinozista elutasítása megtalálható a jelenlegi kognitív tudományok legtöbb alapfeltevésében. Ennek a "metafizikai" vitának a fő kérdése az elme, a mentális reprezentációk, a jelentés, és így a kognitív szemantika lehetősége.

Kulcsszavak: dualizmus, monizmus, ontológia, reprezentáció, megismerés, Descartes, Spinoza, megismerés, megismerés

1. Bevezetés.

A modern neurokognitív kutatások egy ideje különös elméleti problémával szembesülnek: filozófiailag ellentmondásosak. Nem lehet hermeneutikus, a "kontinentális" historizmus értelmében, mivel el kell ismernie az emberi elme és az azt befogadó agy evolúciós tulajdonságainak létezését (vagyis az emlékezésre vagy közlésre szánt mentális tartalmakat nem tekinthetjük tehát kizárólag az emberi történelem által létrehozottnak). A neurokognitív kutatás nem támogathatja nyíltan az analitikus filozófiát sem, mivel nem szorítkozhat a nyelv és a nyelvileg megnyilvánuló fogalmak, vagy pratikusan szólva a tételek és a tételes logika kritikai vizsgálatára (a jelentés nem redukálható a tételek közötti konzisztenciára és igazságfeltételekre). Nem csatlakozhat a klasszikus fenomenológiához, legyen az egzisztenciális vagy formális, mert ez a megközelítés kizárna minden empirikusan specializált kutatást, a szemiotikától az idegtudományokig (ahol a fenomenológiai redukció nem működne). Az aktuális panorámában nincs konszenzus, hogy bármilyen koherens "kognitív filozófiát" vagy "neuro-

filozófia" vagy "naturalizált értelemfilozófia", és a közönséges tudományfilozófia realizmusa nem elegendő az emberi világ tanulmányozásához, beleértve az emberi szándékos jelentésstruktúrákat, a narratív jelentést, az érzelmi jelentést, az esztétikai jelentést stb. is.

A kognitív tudományok a 20. század végén az antihermeneutikai gondolkodás és a komputációs szcientizmus légkörében alakultak ki. A kognitív gondolkodási és kutatási irányzatok időnként fenomenológiai vagy fenomenalista motívumokra utaltak, amit az a tény ösztönzött, hogy a megismerés eredendően kapcsolódik az érzékelés és a tudat tanulmányozásához; de végső soron még a kognitív tudományok is kötődtek a mindent átható analitikus filozófiához, amely a kutatás által érintett tudományágak tudományos életének és gondolkodásmódjának nagy részét meghatározta. A hosszú analitikus évszázad jelentésszkepticismusa és logikai dogmatizmusa lakozott bennük és gátolta őket. Ebben a tanulmányban a kognitív spinozizmus problémájával foglalkozom, és megvitatom az újragondolás néhány lehetséges módját.

2. A szakadék.

Valójában azt lehet állítani, hogy az analitikus filozófia lényeges tekintetben nem kapcsolódik szilárdan az "elme és az agy" tanulmányozásához, és különösen nem összeegyeztethető a kognitív szemantika tanulmányozásával, amelynek a kommunikációban az introspekción és a jelentés értelmezésére kell támaszkodnia, és ezért nem használhat igazságfeltételes szemantikát. Ugyanakkor azt is el kell ismerni, hogy az analitikus filozófia szervesen kapcsolódik a kognitív diszciplínák történetéhez, különösen az angolszász neuroviselkedéshez és neuropszichológiához. Nem hajlik arra, hogy kilépjen e kutatási területek diskurzusából, hacsak új és nagyon erős érvek nem kerülnek be a vitába.

Ezzel szemben az a fajta strukturális kutatás (beleértve a strukturalizmust az antropológiában, nyelvészetben, irodalomkritikában, pszichológiában stb.), amely Európában - Jean Piaget óta - a megismerés tanulmányozásához kapcsolódik, filozófiailag gyakran többé-kevésbé kifejezetten a husserli vagy merleau-ponty-i formális fenomenológia változataiban van rögzítve. Egy ilyen keretben a szemantika szabadon megkülönbözteti a jelzett jelentést a referenciális (verikondicionális) jelentéstől, és az előbbit az emberi elmében lokalizálja, nem pedig a külvilág

igazságainak archívumában. A mi aktuális¹ projektünk egy

¹ Lásd például a clevelandi székhelyű Cognitive Semiotics című folyóiratot (2007 -).

A "kognitív szemiotika", amelyben a jelentés és az elme, valamint a kultúra és a kommunikáció átfogó tanulmányozását - még mindig a megismerés és a tudatosság perspektívájából - mind az idegtudományok, mind a strukturális és kognitív szemantika szemszögéből, tehát bizonyos értelemben mind az idegi "kívülről", mind a mentális "belülről" megközelítik, jelenleg tehát egyszerre lenyűgözően termékeny laboratórium és filozófiai csatatér: különösen a reduktív analitikus és az antiredukcionista fenomenológiai motívumoké; a hermeneutika már elhagyta a terepet, hiszen a Történelem önmagában nem tekinthető strukturális oknak.

Az én állításom itt az, hogy az ilyen csatározások alapvetően Baruch Spinoza és René Descartes örököseinek szembeállításának tekinthetők. Spinoza - javaslom, hogy úgy gondoljuk - az analitikus filozófia atyja, ahogy Descartes a fenomenológia atyja. Ez a tényállás korántsem magától értetődő, ezért megpróbálom felvázolni néhány indokot, amiért hiszek ebben a genealógiában. A "dualista" Descartes kategorikusan megkülönbözteti a mentális belsőt és az idegi és általában fizikai külsőt, a külvilágot: a gondolkodást és a kiterjedést, a res cogitans-t és a res extensa-t. Spinoza, a "monista" úgy dönt, hogy ezek a "res" ugyanazon szubsztanciális res aspektusai vagy attribútumai - mert Isten ennek a resnek a természetében van. Spinoza számára tehát a dolgok és a dolgok eszméi ugyanazok, a dolgok eszméi a dolgok attribútumai, amelyeknek attribútumai; egy eszme jelentése pedig maga a dolog, ami az igazsága. (Innen a modern igazságfeltételes szemantika.) De mivel mindkét gondolkodó számára a jelentés és az elme res cogitans, térben és időben nem meghatározható, míg az agy, a test és a viselkedés res extensa, térben és időben adott, tehát vagy azonos, vagy különböző res (szubsztancia), e racionalista mesterek metafizikai különbségei közvetlenül érintik az elmével, testtel és megtestesüléssel kapcsolatos kortárs és kognitív kutatásainkat és vitáinkat.

3. Valóságok.

Történetileg azt lehet állítani, hogy a kortárs fenomenológiai filozófia valójában René Descartes tapasztalati racionalizmusában gyökerezik, amely lehetővé teszi és meghívja mind az introspekciót, mind az extrospekciót; és hogy a kortárs filozófia analitikus, vagy logicista vagy logikai-empirista mozgalma a legfontosabb népszerűsítője és kritikusa, Baruch Spinoza által kidolgozott "geometrikus" stílusból és ismeretelméleti tanításból ered.

Descartes olyan tudományközpontú filozófiát alapított, amelyben a szándékosságot és a mentális eseményeket a fizikai kauzalitás valóságától eltérő kulcsban lehetett valóságosnak elismerni, és ahol e két valóságváltozatot összefüggéseikben lehetett vizsgálni. A valóságban, ahogy René Thom mondaná, különböző "régiók" léteztek, egy immateriális és egy materiális régió, és bizonyos utak ezek között. A gondolat és a kiterjedt anyag, bár ontológiailag vagy regionálisan különböztek, kontingensek voltak, és így kauzálisan befolyásolhatták egymást.² Descartes tapasztalati racionalizmusa elismerte az elme és a test közötti kauzális kölcsönhatást, és kezdeményezte e kölcsönhatás technikai tanulmányozását (Le Traité des passions című, 1649-ben megjelent utolsó művében); szigorúan véve filozófiája tehát kauzális monizmus.³ Holland kritikusa azonban úgy vélte, hogy a gondolatnak és a kiterjedésnek egy és ugyanazon szubsztancia aspektusainak vagy attribútumainak kell lennie, amelynek következképpen kettősnek kellett lennie, vagyis azonnal egyszerre anyagi és szellemi, egyszerre eszmei (mai fogalmakkal élve fogalmi) és fizikai, idea és dolog egyben. Spinoza híres "monizmusa" lényegében azonosította az elmét és a testet, és így ki kellett zárnia az elme és a test közötti ilyen kauzális kapcsolatokat, ehelyett azt állította⁴, hogy az elme nem más, mint egy test eszméje (vagy lényege) (vagy: benne), az az eszme, amellyel ez a test önmagáról rendelkezik, ugyanúgy, ahogyan bármely más tárgynak is tartalmaznia kell a saját eszméjét, vagy elméjét, mint önmaga természetes és isteni részét, mint lényt.⁵ Mivel a dolgoknak is tartalmazniuk kell ideákat, és az ideáknak a

² Antonio Damasio könyvcímében Descartes és Spinoza olyan módon állítja szembe egymást, amely nem járul hozzá a tisztázáshoz, lásd Kirkeboen 2001 Damasio Descartes-áról. Heidi M. Ravven kritizálja Antonio Damasiót "Spinoza and the education of desire", *Neuro-Psychoanalysis*, 2003, 5 (2) című írásában, hogy új könyvében, a Looking for Spinoza, 2003-ban nem eléggé spinozista; még mindig szétválasztja az elmét és a testet. Damasio válaszol: "Ravven egészen sző szerint veszi Spinoza test és elme azonosságát. Az én véleményem azonban az, hogy Spinoza szeretne volna tudni, hogyan sikerült annak az egyetlen természetes szubsztanciának önmagában létrehoznia azt, amit elmének nevezünk. Az elme és a test spinozai "azonossága", amelyre Ravven hivatkozik, semmivel sem tudományosabb tény, mint az én mondatom, hogy az érzélem a test színházában, az érzés pedig az elme színházában játszódik. Mindkét esetben ezek kifejezési módok. Arra szolgálnak, hogy egy bizonyos történelmi pillanatot dramatizáljanak egy bonyolult probléma megértésében, az akkori ismeretek ismeretében. Három és fél évszázaddal később, úgy vélem, Spinoza fejezetről fejezetre szeretne volna tudni, hogyan jön létre neurobiológiai értelemben "a testnek az az eszméje, amely az emberi elmét alkotja"." Az évszázadok tehát egyértelműen aztán Spinozából Descartes lett volna! Damasio inkább azt mutatja meg nekünk, hogy az ő nézete karteziánus: a test hozza létre az elmét, mint neurobiológiai tény; de Spinozát ez nem érdekelte.

³ A szubsztanciális dualizmus és monizmus egy dolog; a kauzális dualizmus és monizmus egészen más. Ez a

ez egy nagyon fontos különbségtétel, amely megér egy lábjegyzetet.

⁴ Mint. M. D. Wilson mondja Garrett 1996-ban: "[Spinoza] tétele [az], hogy az elme "a test

eszméje" (vagy a test "az elme tárgya"). (100-101. o.).

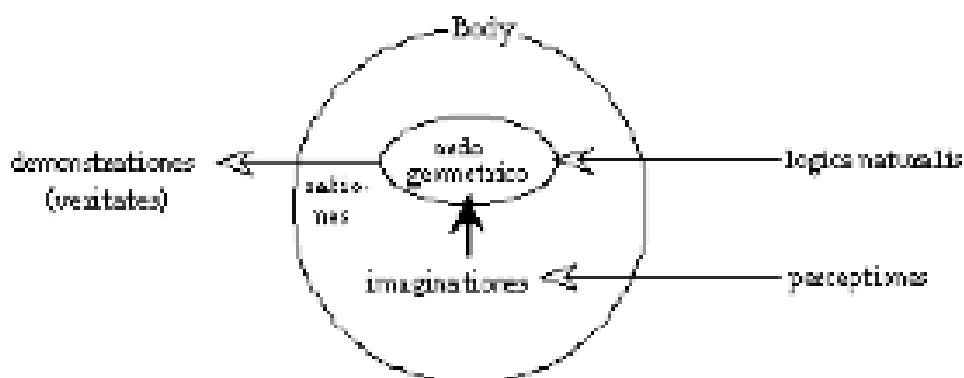
⁵ Ismétlem: Spinoza szerint a testeknek elmével kell rendelkezniük, mert a testek a természet részei, amely Isten; tehát Isten minden testben vagy létező dologban ott van, és elmét ad neki. Ez az elme nem valamilyen oknak köszönhető, és az idegrendszereknek, neuronoknak, agyagnak vagy bármi másnak, ami ok-okozati összefüggésben áll, semmi köze ahhoz, hogy egy dologban elme van. Különösen az emberi testről feltételezik, hogy egy eleven elmének, egy léleknek ad otthont; ezt a feltevést már a Tóra is kimondta.

maguk nem dolgok, Spinoza gondolkodása szigorúan - lényegében - ontológiai dualizmus.

A kauzális tekintetben - és melyik más tekintetben lehetne fontosabb az ontológia számára? - Descartes monista, Spinoza pedig dualista.

Az ismeretelmélet szempontjából Spinoza továbbá megpróbálta geometrikusan bizonyítani, hogy míg az elmék azokról a testekről gondolkodnak, amelyeknek az elméi ők maguk, addig a saját testüktől eltérő tárgyokról is tudnak gondolkodni, amennyiben testek lévén más testek (dolgok) hatnak rájuk, amelyekkel fizikailag, az érzékszervi észlelés révén találkoznak. Az ilyen gondolatok azonban, mondja az Etika, eredetileg nem mások, mint homályos, kaotikus és értelmetlen benyomások: imaginációk (imaginatioes, versus rationes). Ahhoz, hogy ezt az imaginárius állapotot legyőzzék, és valódi és értelmes eszmékké, vagyis gondolatokká váljanak, ezeket a benyomásokat továbbá formálisan, logikailag vagy "geometrikusan", ma úgy mondanánk, "analitikusan" kell rendezni, egy formális és tételes bizonyítás, bizonyítás értelmében. Csak így válhatnak valódi ideákká (ezekről a más dolgokról), olyan ideákká, amelyek értelme abban az igazságban áll, amelynek a világban részei; ilyen rendezés nélkül csak képzetek és homályos képek maradnak, az érzékszervek üres zörejei, és nem lesz kognitív értékük, nincs értelmük, nincs igazságuk.⁶ 1. ábra:

Spinoza's view of the eminded body:

⁶ E nézet egyik figyelemre méltó következménye, hogy a reprezentációk nem lehetnek hamisak, hanem csak értelmetlenek, azaz homályosak, tisztázatlanok. Ez lenne az analitikus filozófia nagy hívása: hadjáratot indítani a látszólag értelmes nyelvvel kifejezett értelmetlen eszmék ellen. A "nyelv" filozófiája.

A képzelgések értelmetlenek. Az eszmék olyan igazságok, amelyeket a test az érzékszervi benyomásokból állít elő, ha használja logikai képességét, amelyet valamilyen módon a természettől (Istentől) örökölt. A képzelgések eszmékké alakíthatók, ha logikusan rendezhetők. A logika Isten nyelve, sive natura, benne van a dolgokban, és ezért a testünk a természettel való kapcsolat révén jut el hozzá. A természet érvel, és az ember "felveszi" ennek az érvelésnek az elveit.

Spinoza ismeretelmélete tehát "értelem-szkepticizmus", de nem tudomány-szkepticizmus volt: a természettudomány számára egyfajta vallási szolgálat volt (figyelem a Deus sive Natura-ra), és egyben a kizárólag megfigyelésen és bizonyításon alapuló empirikus érvelés példája.⁷ Az igazság felfedezésének érzése a boldogság, az isteni kegyelem misztikus érzése, hiszen az igazságot tartalmazó gondolatot betöltő eszme Isten jelenléte. A hamis gondolatok, amelyek a semmiről, a valóságosan nem létező dolgokról szóló elképzelések lennének, definíció szerint nem léteznek; hamisnak tűnnek, de csak értelmetlenek. Az ilyen látszólagos jelentések csak zajos, mechanikus képzetek, amelyek a testből erednek: instabil és álomszerű képtelenségek. Más szóval, az elmében nincsenek tisztán hipotetikus ábrázolások, nincsenek egyszerű, de valós lehetőségek stabil mentális képei, amelyek hamisak is lehetnének: a lehetséges és téves igazságok nem igazságok, mert ami van, az szükségszerűen van. Spinoza explicit necessitarizmusa nem enged meg önkényes, hipotetikus jelentéseket, sem bizonytalan érvelést, nemhogy kontrafaktuális gondolkodást.⁸ A gondolkodás, ha logikusan, axiomatikusan rendezett, szó szerint azonos a testi létállapottal, amelyben isteni módon lakoznak a gondolkodott dolgok. Az ábrázolás önmagában semmi, nem különböztethető meg az észleléstől. A fenomenológia tehát Spinoza szemszögéből nézve lehetetlen.⁹ Descartes filozófiájában ezzel szemben a szabad képzelet az emberi valóság nyilvánvaló és kiemelkedő része. A gondolat és a kiterjedés közötti kapcsolat ugyanolyan szilárd, mint a saussure-i nyelvi jelkapcsolat a jelzett (egy mentális kép gondolata: egy fogalom) és annak jelölője (egy gondolat egy

⁷ Ez természetesen a központi és meglehetősen közvetlen kapcsolat Spinozától a szcientista Bécsi Körhöz - amelyet Max Planck eredményei inspiráltak, és Schlick, Neurath stb. ösztönzött.

Russell után kétségtelenül Wittgenstein a modern miszticizmus ezen irányzatának csúcspontja. Russell Whiteheaddal közösen tett híres kísérlete a logika és a matematika egyesítésére azt a gondolatot fejezi ki, hogy a gondolkodás logikájának és a természet matematikájának egynek kell lennie. Sikerral járt? Nem.

⁸ A tagadás szigorúan véve nem megengedhető; lényegében Spinoza azt mondaná: "nem"

azt jelenti, hogy "nem világos, ergo képtelenség".

⁹ Spinoza vonzóvá teszi mind a természettudományban, mind az Istenben való hitet, de nem teszi vonzóvá az emberi elme autonómiájában és a tudat és a kommunikáció által felépített és reprodukált jelentések életvilágában való hitet.

kiterjesztett esemény: hangforma) egyrészt, másrészt az akusztikus hangok és az említett világi állapotok. A nyelv lehet értelmes és világos, és mégis kifejezhet téves gondolatokat. A karteziánus "szemiológia" ezért nem találja nehéznek a jelzett (fogalmi) jelentés (- *le sens*) és a jelek referenciális (igaz) jelentésének (- *la signification*) megkülönböztetését; a jelentés a jelnek, le signifié, a jelzett aspektusa, míg a jelentés igazsága a jelzett és a referenciális "dolgok" közötti, a világban való megfelelés független kérdése.¹⁰

4. És akkor mi van?

Véleményem szerint Spinoza filozófiai irányvonala a modern filozófiában hatalmas befolyással bíró empirista és analitikus mozgalom valódi történelmi eredete. Ez a gondolkodási irányzat eredendően ellentétes az elemi fenomenológiai motívumokkal, és az idegtudományi projekttel is, azokból az okokból, amelyeket remélem, hogy legalább elképzelhetővé, sőt talán némileg hihetővé tettem. Ennek az a következménye, hogy végzetesen vonakodik a tiszta jelentés, vagyis a humán tudományok, illetve a nyelvészetben és a szemiotikában a jelzett tartalmak struktúráinak tanulmányozásának elismerésétől és támogatásától.

Descartes gondolatmenete, amely ontológiailag monisztikus abban az értelemben, hogy a gondolat és a kiterjedt dolgok előre megjósolhatóan kauzálisan hatnak egymásra, ösztönözhetne volna az elme és az agy kölcsönhatásának kutatását; ehelyett Spinoza "monizmusa", amely ontológiailag dualista, mivel misztikusan minden kiterjedt dolognak gondolatot tulajdonít, és elutasítja az elme és az agy kölcsönhatásának elvét, uralkodóvá vált a modern viselkedési gondolkodásban és kutatásban, még a humanista és társadalmi területeken is, ahol pl., az irodalomkritika az életrajzi vagy "olvasói válaszra", a szociológia pedig a közvélemény-kutatási válaszok statisztikájára redukálódik.

Furcsa, de jellemző módon Spinoza nem utal az agyra, csak a testre: az ideáknak nincs szükségük agyra, de még fejre sem, mivel magukból a dolgokból és testekből erednek. Minden létező dolognak van - ahogy a német idealisták mondanák - egy für sich beágyazva az an sich-be, tehát

¹⁰ A szenvedélyekről szóló értekezésében Descartes így ír: "Par exemple, lorsqu'un mari pleure sa femme morte, laquelle (ainsi qu'il arrive quelquefois) il serait fâché de voir ressuscité, il se peut faire que son cœur est serré par la tristesse que l'appareil des funeraillles et l'absence d'une personne à la conversation de laquelle il était accoutumé excitent en lui, [...] nonobstant qu'il sente cependant une joie secrète dans le plus intérieur de son âme [...]"; ez a tristesse a szertartás signifiéja stb, míg a titkos öröm egy referenciális jelentés.

nincs szükség különleges eszközökre, például neurális folyamatokra ahhoz, hogy az an sich és für sich közötti neuro-mentális vagy pszicho-szomatikus utakat követni tudjuk.

A spinozai inspiráció egyértelműen jelen van a fizikalista Bécsi Körben és a korai - és a késői - Wittgensteinben, akinek Tractatus Logico-Philosophicus (1921) című művét (talán Moore nevezte el) Spinoza Tractatus Teologico-Politicus (1670) című művéről, azt állította¹¹, méghozzá éppen az "ordine geometrico" összetételében, hogy a nyelv (kijelentéses) szerkezete, ha axiomatikusan szerveződik, és a formális logika értelmében vett "nyelvként", akkor közvetlenül felfedi a valóság, vagyis a világ szerkezetét. Ez a nézet jelentős befolyásra tett szert a Körön belül, és ez a logikai pozitivizmus későbbi elterjedésében és fejlődésében is folytatódni fog. Az olyan címek, mint

R. Carnap A világ logikai felépítése [Der logische Aufbau der Welt] című műve jellemző. A Spinoza miszticizmusából - és, mondhatnám, logikai empirizmusából - kiinduló vonal a kemény empirista Berkeley püspökön és a 19. század idealistáin, köztük F. H. Bradley-n és J. Wardon keresztül a mindent meghatározó pszichológus W. James-en át Russellig, Moore-ig, Ayerig stb. vezet. J. B. Watson és B. F. Skinner militáns behaviorizmusa a jelentés episztemikus autonómiájának elutasításának másik közvetlen következménye. A behaviorizmus szükségszerűen jelentésszkeptizmus. A spinozista és dualista monista gondolkodók listájához egyébként hozzátehetnénk C. S. Peirce-t is, akit alapvetően ugyanannak a világ logikájának vallási indíttatású kultusza felé vezettek.¹² Ennek az irányvonalnak a jellemzői: a szemantika igazságfeltételes felfogása¹³; a reprezentációk és a jelentés imagisztikus modelljeinek vagy a jelentés tanulmányozása szempontjából való relevanciájuknak az elutasítása; a jelentés viselkedéses megtetesítésének elve (megjegyzendő, hogy a megtetesítés általános témája¹⁴ a kognitív tudományokban inkább spinoz-i motívum, mint fenomenológiai termék); és különösen ez a különös és makacsul abszolút hit a

¹¹ Vö. J. Heil in Audi 1995.

¹² Van egy kortárs dán részleg is, többek között Peter Ørstrøm, Per Hasle, Carsten Hvidtfelt Nielsen, Peter Widell és még sokan mások.

¹³ Peirce-nél soha nem volt világos, hogy a jelkapcsolatban a Tárgy a jelzett vagy a referens; az igazság szerintem az, hogy a referens-jelzett. A Representamen az eszméje, az Interpretant pedig egy másik eszme, nevezetesen az első eszme eszméje a Tárgyhoz való viszonyában; az Interpretant eszme valami olyasmi, mint egy gondolat (ratio) Spinoza értelmében. Az Interpretant tehát szintén egy értelmezendő dolog. A dolgok tehát értelmezik egymást.

¹⁴ A fogalmi metaforaelméletben tehát egyértelműen úgy vélik, hogy az emberi test tartalmaz egy elképzelést önmagáról, nevezetesen a konténert, amely egy olyan képsémává válik, amely szolgálhat a

a formális logikát mint a valóság "nyelvét" vagy kifejezését, és ezért implicit módon magának az Istenségnek a nyelvezetét¹⁵, ezt a gondolatot erőteljesen vallotta G. Frege, akinek Begriffsschrift (Fogalom-notáció, 1879) című műve Spinoza "geometriai rendjének" közvetlen modern fordítása volt, és aki úgy gondolta, hogy a formális logika egy valódi nyelv (bár kimondatlanul), de olyan nyelv, amelyen a formális törvények az empirikus igazság törvényei lennének. A filozófiának tehát pusztán a logika révén közvetlen hozzáférése lehetne a világ mélyreható ismereteihez, és nem lenne szüksége semmilyen akadémiai diszciplínára (mint például antropológia, szociológia, pszichológia stb., nem is beszélve a tudományos nyelvészetről) ahhoz, hogy érvényes megállapításokat tegyen a nyelvről, a jelentésről és a fogalmakról, sőt, akár politikai, etikai vagy kulturális kérdésekről. A spinoz-i meggyőződés az, hogy az emberi test számára az észlelések logikai rendezése a formális axiomatikus tételrendszerek értelmében önmagában véve a világ megértését jelenti, mivel a formális logika rendje állítólag a világ rendje. G. Frege nagy hatásúan újraértelmezte az "analitikus" kifejezést, hogy az "logikai törvényekből és definíciókból bizonyítható"; amiről ismét úgy vélték, hogy azt jelenti: igaz a világról.

5. És most mi lesz?

Még egyszer összefoglalva: Spinoza ismeretelméletében az észlelés a mentális tevékenység két különböző formáját, a képzeletet ("imaginatio") és a gondolkodást ("ratio") hozza létre. Az előbbi az észlelések elmosódott szuperpozícióiból áll, amelyek rend és érték nélküli, tehát értelmetlen (azaz igazság nélküli) képeket alkotnak, annak ellenére, hogy az emberek zavarodottan azt hiszik, hogy ezek valóban értelmesek. Ezzel szemben az utóbbi mentális tevékenység, a valódi gondolkodás képzelet nélküli - szimbólumok által kifejezett - elképzelésekből áll, amelyek révén részt veszünk a természet (mentálisan felszerelt) dolgaiban. Az ideák azért értelmesek, mert tárgyaikban vannak, vagy azok részei. Az igazság ebben a perspektívában természetesen nem megfelelés (egy állítás és az általa kifejezett állapot között): hanem lényegi azonosság. Ez magyarázza itt a logika ontológiai jelentőségét; az ideák természetes rendje a formális logika, nem pedig az emberek köznyelvi nyelve, szánalmasan zavaros köznyelvi és kaotikus álnyelvük. A logika tehát az igazság "Nyelvévé" válik,

ontológiai metaforák forrásszerkezete (Lakoff és Johnson 1980). 29. o.: "Mindannyian egy-egy

tartály vagyunk...". A testünk tudja, hogy mi az.

¹⁵ Spinoza logicizmusa mögött valószínűleg egy kabbalisztikus miszticizmus áll; ez a miszticizmus összhangban van a vallási érzékenység modern formáival, amelyekben az istenséget a fizikai világgal azonosítják, és a tudomány ezért a vallási szertartás egy formája - a tudomány, de nem a

és önmagában az igazság forrása. Nincs szükség filológiai nyelvtanra ahhoz, hogy a "nyelvet" ebben az értelemben értsük. Az előforduló mentális tartalmak, az étellel kapcsolatos tapasztalatok és általában a fenomenológiai jelenlét módjai¹⁶, az elmében való jelenlét, radikálisan elszakadnak a jelentéstől, mivel a "jelentéses" most már kizárólag "logikus" jelent, ami viszont "valóságosat", a természeti világhoz tartozót. A jelentés naturalizálásának (vagy talán inkább: referencializálásának) ez az erőteljes fordulata, mint említettük, ki kellett, hogy törölje az összes reprezentációs filozófiát, és ennek megfelelően el kellett, hogy különüljön a (husserliánus, kasszírérianus vagy más) életvilág-központú fenomenológiai filozófiáktól és a jelentés szemiotikai autonómiájának igényétől az emberi imagináriusban - mint amilyeneket a modern, és bizonyos értelemben neokartézianus, kontinentális strukturalisták tartottak. A modern jakobsoni vagy lévi-straszi strukturalizmus nyilvánvalóan elismeri az elme és a test közötti lehetséges kauzális kapcsolatok elvét. A freudi és lacani nézetek minden bizonnyal szintén ezt teszik, de egy sajátos módszertani szolipszizmus keretében... A strukturalizmust természetesen sokféle anti-representacionalista naturalista elutasította.

A "szimbólum-alapozással" kapcsolatos legújabb robotikai felvilágosítások - S. Harnad, L. Steels - inkább amellett érvelnek, hogy a jelentés nem rendelkezik az emberi tudat ikonikus tulajdonságaival, hanem a "belső" szimbolikus jelek "külső" dolgokban való lehorgonyzásáról van szó a megnevezés tanulási folyamata révén. Egy másik kulcsban Andy Clark "kiterjesztett elméje" úgy gondolja, hogy a világ, amelyet tapasztalunk, önmagában a mi reprezentációnk róla; nincs szükségünk "kartezianus színházra" az elmében, mivel a világ a saját színháza. Valójában egyáltalán nem is lenne szükségünk egyéni elmére, hiszen a világ a saját elméje, amelyben mi is részt veszünk. Ezzel szemben M. Donald, aki a szimbolizáció külső technikáinak, a szimbólumok materializálásának evolúciós jelentőségét hangsúlyozza, például a könyvtárakban, azzal érvel, hogy ezek a technikák lehetővé teszik elmenk számára, hogy támaszokat építsen a kultúra által feltételezett, kibővített referenciaterületekhez; de ebben a nézetben a tudat az, ahol ezeknek a referenciáknak a jelentésének ki kell bontakoznia, ami a jelentés megosztását eredményezi, amit kommunikációnak nevezünk.

tudományosság, nem pedig tudomány.

¹⁶ Jacques Derrida jelenlét-ellenes filozófiája természetesen éppoly kedvező fogadtatásra talált a spinoz-i hagyományban, mint az ő jelentés-szkepticizmusa.

A mesterséges intelligencia - A. Newell és H. Simon projektje - a zombi-antinómiához vezetett: ha valami úgy néz ki, mint az intelligencia, akkor az "az" intelligencia, még akkor is, ha ez nem lehet igaz, de kit érdekel? Elismerhetjük, hogy az "intelligens" viselkedés emberi esetben egy epifenomenális kiegészítéssel jár, amit tudatosságnak hívnak, de ennek talán nincs jelentősége, hiszen Spinoza szerint minden dolog amúgy is tud gondolkodni (egyesekek csak jobban, mint mások).

Mint említettük, Spinoza radikálisan és drasztikusan mono-dualista felfogása a test és elme kapcsolatáról mint szigorúan kettő az egyben azonosságról nemcsak elfogadhatónak, hanem pozitívan vonzóan is bizonyult néhány, sőt talán a legtöbb kognitív tudós számára. A legtöbb esetben, azt hiszem, csak hallgatólagosan feltételezik, mert ez része a modern analitikus kultúrában való nevelésnek. Mint szintén említettük, ennek egy lényeges indítéka van, nevezetesen az, hogy a gondolat megtestesülésének elve megfelelni látszik annak az igénynek, hogy a gondolkodást és a reprezentációt egy "megtestesült elmével" magyarázzuk el abban az értelemben, hogy az elme azonos az azt birtokló vagy befogadó biológiai organizmus egyetlen fiziológiai testével. Az elme a spinozói kognitív állítás szerint ez a test. A megtestesült elme helyett itt inkább egy "megtestesült testről" van szó. Míg a test fenomenológiai felfogása - vö. Merleau-Ponty "hús" (*la chair*) kifejezésének használatával - élesen megkülönbözteti a megtapasztalt-tapasztalt testet (az én általam és a "másik" által megtapasztalt megtapasztalható testemet), vagyis a tapasztalati, fenomenológiai testet a fiziológiailag adott testtől, addig a spinozianus testfelfogás ehelyett közvetlenül azonosítja a tapasztalatot és a fiziológiát (vö. ebben a tekintetben G. Lakoff ún. neurolingvisztikai programját és a megtestesülés elvének használatát: itt a képsémák motorikus programok).

A mentális megtestesülés kortárs kognitív értelmezését mindazonáltal gyakran megkérdőjelezi a test "beágyazottságának" ez a rendkívül erős állítása és a jelentés radikális referencializálása. Az általunk metaforáknak nevezett fogalmi entitások például vonakodnak az ilyen állításoktól, mivel a metafora forrás- és célstruktúrája szemantikai tartományukat tekintve különbözik egymástól, és látszólag ellent kell mondania egymás eszmei referenciájának, igazságának és jelentésének. Ezért értelmetlennek kellene lenniük, ahogyan az analitikus filozófia eredetileg is gondolta, és kétségtelenül alapvetően még mindig úgy gondolja, hogy azok. A természetes

nyelvi metaforák értelmezhetősége azonban talán analitikusan megmenthető lenne, ha megmutatnánk, hogy logikai formátumuk van

és hogy ez egy olyan propozíciós forma, amely mindig prediktív (A IS B), mindig logikai következtetést eredményez, és ezáltal mindig segít az elmének a képzelet imagisztikus magmájából igaz eszmét építeni, vagyis hogy mindig segít az elmének a konkrét és testi (B) és az elvont és eszmei (A) összekapcsolásában, olyan igazságot létrehozva, amely még mindig "a testből való" lenne, mivel a test a logika teste. Elsősorban, de implicit módon ez az, amire a fogalmi metafora spinozista kognitív elméletei törekedtek. A fogalmi integráció (keveredés) elmélete szerintem ugyanebbe a csapdába esett.¹⁷

A szemiotikai elemzés¹⁸ azonban hajlamos megmutatni, hogy a metaforák többsége nem pusztán eszméknek mint olyanoknak a faktúrája, hanem inkább esetlegesen önkényes ítéleteket, értékeléseket, érzelmeket és beszédaktusokat fejeznek ki azokról az eszmékről vagy állapotokról, amelyekre utalnak; a metaforákat tehát nem lehet referenciális és következtető jelentésükre vagy "ötletükre" redukálni, hanem értelmesen strukturált, de gyakran kevésbé reális képzelgéseknek kell tekinteni őket, amelyek valami általánosat predikálnak deiktikus tartalmukról, ahelyett, hogy a semmiből konstituálnák azt. Ez a "körülbelüliség" az analitikus kognitivizmus egyik fő problémája. Mindazonáltal ez az emberi képzelet alapvető ténye, amely előszeretettel "látja" ugyanazokat a dolgokat sokféleképpen (vö. Arisztotelész to einai pollakos legomenon).

6. Összefoglalva:

Azt hiszem, szükséges felismerni, hogy az igazság- feltételes szemantika nem szolgálja ennek az emberi képzeletvilágnak az elemzését.¹⁹ Nem gyümölcsöző feltételezés, hogy az ideák azok a valóságos dolgok, amelyekre utalnak és amelyeknek igazságai, vagy éppen azokat jelentik. Sok eszme nem létező dolgokról szól, és mégis léteznek ezek az eszmék. Az ideák mint olyanok léteznek, mert reprezentációs valóságból állnak - és ennek a kifejezésnek nem kell oximoronnak lennie. Az emberek szellemi életében létezik egy semleges közeg, amely lehetővé teszi, hogy az elképzelt, álmodott, emlékezett, várt, észlelt és közölt tartalmak zökkenőmentesen egyesüljenek egyazon reprezentációban és reprezentációs formában. Az emberi elme még arra is képes, hogy mindezeket a tartalomforrásokat tisztán képzeletbeli formában szimulálja, mint narratív vagy

¹⁷ A leképezés még mindig logikai művelet, és a keverékben megjelenő jelentésnek igazságnak kell lennie, nem pedig ábrázolásnak.

¹⁸ Vö. Brandt 2004.

¹⁹ Fauconnier és Turner, The Way We Think, 2002, az igazságfeltételes szemantikát kifejezetten elutasítják, de az érv - nevezetesen, hogy a mentális terek közötti leképezések függetlenek a jelentéstől - következtlen és nem meggyőző.

színházi fikció, amely a közönséges hittel kapcsolatos (emlékezetes, várt, érzékelt vagy közölt) tartalmak minden jellemzőjével rendelkezik, de mégsem rendelkezik más ontológiai alapokkal, mint hogy ebben a formában képzelik el.²⁰ Hogyan történik a heterogén elemek ilyen zökkenőmentes integrációja? Az egyetlen racionális válasz erre a kérdésre az, hogy ezek a heterogén elemek mind reprezentációs szerkezetűek, és így ugyanazoknak a szerkezeti elveknek engedelmeskednek, amelyek az emberi reprezentációs, színházi, képzeleti elme alapelvei.²¹ Egyszerűen azt akarom mondani, hogy a képzeletnek ez a mentális formátuma, amely nem igaz és nem hamis, hanem csak az evolúció eredményeként adott, az emberi elme autonóm strukturális képességének létezésével magyarázható, és hogy olyan filozófiára van szükség, amely elismeri ezt a lehetőséget, hogy a tudomány felfedezhesse azt.

Egy ilyen filozófia néhány egyszerű feltételezésből indulhatna ki. Először is, hogy a belső tapasztalat tartalma ugyanolyan valóságos, mint a köznapi megfigyelhető és mérhető külső világ - még ha technikailag még mindig nem is tudjuk, hogy a belső tapasztalat hogyan jön létre és hogyan állítja elő agyunk tudatosságként. Másodsor, hogy a tapasztalati rendszerek és a jelentéstermelés folyamatai képesek arra, hogy legalábbis bizonyos tekintetben strukturálisan stabilak legyenek az emberi elmében, és hogy a jelentés ilyen strukturális stabilitása reprezentációs formátumot, úgymond belső szemiotizist feltételez.²² Ha a belső és a külső szemiotikai folyamatok (gondolkodás és kommunikáció) együttműködnek, akkor ezek a kettős szemiotikai folyamatok tovább stabilizálódhatnak kulturálisan az intermentális ráhangolódás és kommunikáció révén, konvencionizált külső jelek segítségével, a gesztusoktól a zenéig - írott, rajzolt, játszott, eljátszott -, amelyek lehetővé teszik a külső világ folyamatos szemantizálását a belső sémák szempontjából, hogy az többszörösen kulturális és potenciálisan közös emberi valóságként élhető legyen meg.

Egy ilyen formájú filozófiát nevezhetnénk szemiotikai fenomenológiának, kognitív szemiotikának vagy valami másnak. És ahogy Ferdinand de Saussure mondta,

²⁰ A fikciók reprezentációk reprezentációi: egy elbeszélőt ábrázolnak, aki valamilyen "világot" képvisel. Az emberi elme mélyen szereti a fikciókat, mivel ezek az alkotások eleven élményeket kínálnak nekünk anélkül, hogy az érzékelés terhét ránk nehezedne.

²¹ Jerry Fodor nemrégiben megjelent LoT 2, The Language of Thought Revisited című kiadványában ragaszkodik az elme reprezentációs jellegéhez; feltűnő, bár nem meglepő, hogy nyíltan karteziánus álláspontját, amelyet meglehetősen gondosan érvelve és mindenféle formátumot átdolgozva, a kognitív közösség hogyan fogadja: zsigeri elutasítással.

²² Valószínű, hogy a belső reprezentációk formája diagrammatikus - a szimbólumok és a

képek (ikonok) között félúton - , és hogy a nyelvi szemantika, a kijelentések jelentése és a diskurzusban megjelenő jelentés ehhez a diagrammatikus formátumhoz és annak rendkívül változó, de mégis stabilizálható mintázataihoz kapcsolódik, és ezáltal folytonosságot képez a nyelv és a gondolkodás között.

a szemiológiára utalva: *puisqu'elle n'existe pas encore, on ne peut dire ce qu'elle sera; mais elle a droit à l'existence, sa place est déterminée d'avance.* (CLG III, 3. §).

Rövid bibliográfia:

- Audi, Robert (szerk.) 1995, The Cambridge Dictionary of Philosophy, Cambridge: Cambridge University Press
- Brandt, Per Aage 2004, Spaces, Domains, and Meaning. Essays in Cognitive Semiotics, Bern: Essays in Cognitive Semiotics: Peter Lang Verlag, European Semiotics Series No. 4.
- Clark, Andy 2001, Mindware: Oxford: An introduction to the Philosophy of Cognitive Science: Oxford University Press: Oxford University Press
- Descartes, René 1996 (szerk.) David Weissman, Discourse on the Method and Meditations on First Philosophy, New Haven és London: Yale University Press.
- Descartes, René (1649) 1996, Le traité des passions, Párizs: Ed. Du Rocher Fauconnier, Gilles & Mark Turner 2002, The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities, New York: Garrett, Don (szerk.) 1996, The Cambridge Companion to Spinoza, Cambridge: Cambridge University Press
- Harnad, Stevan 1990, "The Symbol Grounding Problem", Physica D 42
- Kirkeboen, Geir 2001, "Descartes' Embodied Psychology: Descartes' or Damasio's Error?", Journal of the History of the Neurosciences, 10. kötet, 2. szám.
- Lakoff, George & Mark Johnson 1980, Metaphors we live by, Chicago: The University of Chicago Press
- Newell, Allen és Herbert Simon 1972, Human problem solving, Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall
- Newell, Allen és Herbert Simon 1976, "A számítástechnika mint empirikus vizsgálat: Symbols and Search". In: Communications of the ACM, 19, 3.
- Saussure, Ferdinand de, (1916) 1972, (szerk.) T. De Mauro, Cours de linguistique générale, Párizs: Payot
- Spinoza, Baruch 1999 (1988), Ethique démontrée selon l'Ordre Géométrique/ Ethica Ordine Geometrico demonstrata, Paris: Editions du Seuil.

Spinoza, Baruch 1996, (szerk. és ford.) Edwin Curley, Ethics, London: Penguin

Steels, Luc 2007, "A szimbólumföldelés problémája megoldódott, mi a következő lépés?". In De Vega, M. és G. Glennberg és G. Graesser (szerk.), Symbols, embodiment and meaning, New Haven: Haven: Academic Press